

III

ЦРНА ГОРА И ДОГАЂАЈИ У БОСНИ, ХЕРЦЕГОВИНИ И САНЦАКУ (1878—1882)

У овом двоброју доносимо документа из Цетињског архива која се односе на догађаје из 1880 године. Документа под бр.: 99, 116, 117, 118, 120, 121, 123, 124, и 125 узета су из архиве Министарства иностраних дјела, док су остала из архиве Министарства унутрашњих дјела.

И током ове, 1880, године било је врења у Херцеговини, чији су се становници у пограничним срезовима према Црној Гори још увијек нерадо мирили са аустроугарским окупаторима, који су им силом наметнули своју власт, задржавајући остатке феудалног уређења и оптерећујући их новим порезима. Почетком ове године ово се незадовољство манифестује у крстарењу омањих оружаних група, а касније, као што ћемо видјети у идућем двоброју нашег часописа, у супротстављању народа да плаћа порез. Аустроугарске власти предузимале су енергичне мјере путем оружаних акција да истријебе „херцеговачке хајдуке“.

Аустроугарско посланство на Цетињу вршило је јак притисак путем нота на црногорску владу (документат број 99) да не потпомаже немире у Херцеговини, да спречава прелазак преко границе Херцеговцима који су давали отпор и да чак потпомаже аустроугарским војним формацијама хватање ових људи на својој територији. Аустроугарски министар-резидент на Цетињу барон Темел тражио је и екстрадицију „хајдука“. Притијешњени јаким потјерама окупатора Херцеговци (обични борци и главари) ускакали су у Црну Гору. Нико од ових људи није предат аустроугарским властима, што се да утврдити документима из Цетињског архива. Прегледао сам архиве оба министарства из 1880 год. и нијесам нашао да је ико од „хајдука“ предат аустроугарским властима. Чак ни Владан Ђорђевић у својој тенденциозно писаној књизи „Црна Гора и Аустрија, 1814—1894“ (посебна издања Академије наука, Књига XLIX) не наводи ниједан случај екстрадиције, а који би он објеручке прихватио.

Међутим држање министра унутрашњих дјела војводе Маша Врбице и окружног капетана на Грахову Стевана Зимоњића у односу на бунтовне Херцеговце изгледа нам у најмању руку некоректно.

Разумљиво је кад Врбица у својим наредбама пограничним црногорским властима побуњене Херцеговце назива погрдним именима и гражи да их оне хватају, како би такве наредбе могао показати аустроугарском министру на Цетињу да докаже коректно држање Црне

Горе према Аустро-Угарској, док с друге стране он те исте људе овлашћује да потпирују немире у Херцеговини. (Историски записи, књига I стр. 210—211 и стр. 224, 225). Али је Врбица давао наредбе за хапшење и за екстрадицију (документа бр. 101, 102, 103, 107, 108 и 109). Он је у овим својим плановима био спречаван од књаза Николе. Црна Гора се као мала држава увијала пред моћном Аустро-Угарском. Херцеговачки пребјегли прваци морали су бити интернирани у Подгорицу, али зато нијесу требали лежати у тамници у Никшићу, ради чега се био уплашио окружни начелник Никчевић, који је извршио хапшење по налогу Врбичином да за ову ствар не дозна књаз Никола, који је био стигао у Никшић. На питање Врбичино хоће ли дозволити продају жита, набављеног за исхрану Црногораца Спичанима, тада аустроугарским поданицима, књаз Никола му негативно одговара, поручујући „да с Темељем, осим помозбог, никаква раговора не водиш” (Архива министарства унутрашњих дјела, фасц. за јануар бр. 86). Књаз Никола је 16-XII-1882 г. ријешио „отпустити из државне службе дојакошњег министра унутрашњих дјела г. В. Маша Врбицу”. На његово мјесто дошао је војвода [Божо Петровић, рођак књажев и дотадашњи претсједник државног савјета. У „Гласу Црногорца” од 19-XII-1882 г. бр. 52, у коме је објављен указ о отпуштању, написан је и уводник поводом овог догађаја. У уводнику се између осталог каже „да Врбица није више одговарао удијељеном му чајвишем повјерењу, које је строго ограничено на прописани му дјелокруг”. Његове присне везе са аустроугарским послаником и школовање његових синова у „Терезијануму” у Бечу одвеле су га, да се као емигрант настани на територију хабзбуршке монархије, гдје је и умро. Његови савременици на државном послу, уколико су падали у немилост, емигрирали су у пријатељске земље Србију, Бугарску и Русију.

Стеван Зимоњић, иначе Херцеговац, на тражење Врбичино разрађује читав план о уништењу „херцеговачких хајдука” (Документ бр. 111). Најгоре је у документу да се именују херцеговачки прваци настањени у Херцеговини као потстрекачи нереда. Акт није достављен аустроугарском посланику на Цетињу, јер личност које оптужује видимо, као Мрдака Лубурића поново у буни 1881—1882. Да су оптужени предати, били би сигурно у ово доба у аустријским хапсанама.

За овакав став Стевана Зимоњића наводимо држање његовог оца војводе Богдана Зимоњића, који је остао у Гацку по окупацији. До марта 1879 г. једини од херцеговачких главара који је пристао на феудалне обавезе био је негдашњи устанку гатачки командир Никола Гругрев, док су се сви остали главари одупирали, а међу њима и војвода поп Богдан Зимоњић. Међутим, војвода Зимоњић се у даљим извјештајима не помиње као противник окупаторових настојања, нити пак његов син Стеван последије марта 1879 не јавља о критичном стању свога оца. Војвода Зимоњић је био против устанка 1881 и 1882 г. и утицао је да се исти угуши. „За услуге учињене током буне војвода Богдан је одликован указом цара Фрање Јосифа „витешким крстом ордена Фрање Јосифа”, док је његов негдашњи противник по пита-

њу аграрних односа, Никола Гргур, одликован „сребрном колајном I разреда”. Оба су добили и личну царску новчану награду: Зимоњић 1000, а Никола Гргур 400 форинти „из Превишњих приватних средстава” (Службени „Сарајевски лист” бр. 68 од 7 јула 1882 г.).

Стеван Зимоњић је неколико пута подносио оставку министру унутрашњих дјела Врбци на државну службу током маја 1881 г. док му иста није уважена 15 истог мјесеца (Фасц. за мај 1881 Минист. унут. дјела). Оставку је мотивисао живљењем његове инокодне породице код оца му војводе Богдана у Гацку, задужењем војводиним окоградње кућа и немањем радне снаге за обраду земљишта. Након уважене оставке он се и даље задржао у Грахову. 10 јула 1881 године, поводом одликовања пограничних црногорских чиновника од стране Аустро-Угарске (капетана Акима Даковића и других), жали се Врбци да није од Аустро-Угарске добио новчану награду, говорећи: „А мени рекосте да сте израдили 50 наполеона, који ми не дођоше” (Фасц. М. унутр. дјела за мај 1880 бр. 60).

Питање исправке границе између Црне Горе и Херцеговине поставила је такође Монархија. Измјена нота и слање стручњака се отезало до 25 јула (6 августа) 1890 г. када је склопљен Протокол о дефинитивној граници. Али је послје било исправака. У овом двоброју доносимо документа о исправци границе закључно са 24 мајем 1880 г. Све ноте аустроугарског посланства до овог времена рачунајући и докуменат бр. 99, писате су на српскохрватском језику.

Култ св. Василија и духовске свечаности обилато су искоришћавани и за узајамно зближавање и рад против Монархије. Црна Гора је особиту пажњу поклањала посјетиоцима приликом ових свечаности.

99. Нота Аустроугарског посланства Министру унутрашњих дјела

№ 13

Цетиње, 1 Јенара 1880

Господине Министре!

На основу писмених и усмених рекламација, које Вам бијаху, Господине Министре, поднешене од овог ц. и к. Одасланства пригодном задњих нападаја од херцеговачких ускока код Дубраве,¹⁾ који измакоше потјери наших власти подавајућ се на Књажевско земљиште, онда на основу моје прекјучерашње молбе да се мјере предузму сврхом да се потјеру хајдука на црногорско-херцеговачкој граници у појединих случајевих олакхоти и у задње вриеме разним путем прекидану сјегурност (сигурност!) и мир поврати, благоизволисте, Господине Министре, одаслати заповједи брзојавним путем на Књажевско црногорске власти, некоје на властито њихово знање, а некоје и на даљње обзнањење Књаж. црногорском пучанству од дистрикта међ Косијерева до Крстца на херцеговачкој граници, којих заповједи са-

¹⁾ Село у Билећком срезу.

држај, како Вам је познато сам такођер по брзојаву дао земаљској влади у Сарајеву²⁾ на знање.

Услиед тога извијестио сам ц. к. Земаљску владу за Босну и Херцеговину, која је наравски у своје доба добила такођер на знање обћу забрану да се никакву личност без путног листа из Херцеговине не прима и заповијед да се такве на граници одбија, а слиједећих нових тачака, које сачинавају предмет нашег међусобног договора.

Пошто је могуће да има још других обитељи на овој страни дуж гориречене херцеговачке границе које, како каже примјер херцеговачке обитељи Балчана који држе своје баштине на црногорском земљишту, благо од хајдука украђено и на ову стран догнато са својом стоком крију, да овим послие тим начином продају плиена било у Херцеговини било у унутрашњости Црнегоре олакшају, наредисте, Господине Министре, Књажевским властима да учине попис свих херцеговачких житеља уздуж границе на црногорском земљишту којих се понашање у гориспоменутом смислу сумњиво чини; овај попис биће достављен ц и к. Одасланству на што имају бити оне обитељи у споразуму установљени дан са стоком својом на договорно обиљеженом мјесту границе дефинитивно из Црнегоре послате; Књажевске власти пажљиво ће на нове придошлице сличног карактера пазити па ће како буду опазили да је њихово понашање подпомагањем хајдука, који узнемирују и нападају мирна херцеговачка села таково да би могло компромитирати постојеће добре одношаје међ Књаж. владом и Херцеговином и ње исто тако без оклијевања, обавиешћујућ истодобно ово ц. и к. Одасланство у сваком случају, протјерати као што учинише са Балчанима.

У оних крајевих границе, гдје није још стално господство ни са једне ни са друге стране, поступат ће се истим начином да могу обостране власти уздржати ред и сјегурност на граници.

Пошто се не може избјећи да се можда хајдуци тјерани од наших жандара како дођу на црногорску границу тамо не сакрију па се тако педепсајућој правци не уклоне, било је приобћено црногорским властима на граници, шта има бити такођер лучанству назнањено и шта се је већ догодило, да је пучанство дужно на алармирање од једног ц. к. жандара, који буде чланом или житељем којег год пријавио да тјерани хајдуци прибјегоше на црногорску границу на оружје стати и без икакве друге формалности или уовлаштења по њима предпостављеној власти, потјеру у правцу обиљеженом по ц. к. жандару преузети и хајдуке уловити или у случају одпора једноставно побити.

Ја сам се ослободио нацртати ове наредбе које смо ових задњих дана устмено разправљали, те које држи ц. и к. Одасланство за доказ искрене намјере Књажевске владе да на танко задовољи међународним дужностима као пријатељска сусједна држава, за коју Вам, Го-

²⁾ Умјесто Сарајево.

сподине Министре, најоданије изговара и припослати Вам овај нацрт за избјећи случајном неспоразумљењу од једне или од друге стране.

Уједно Вас умољавам, Господине Министре, да изволите назначити исте наредбе и властима предјела озго Крстаца³⁾ све до Фоче, јер је у интересу обијух да се све оно учини, чим би се ондје онаково стање, што је заслободна кретања и сусједских одношаја нужно повратило, који су се жалибоже у задњем вриемењу позивајућ се на хајдуковање ускока у Сутјески исто знатно промијенили.

Надајућ се да ће ове наредбе довољне бити да за будуће више споменуте жалосне догађаје уклоне, молим Вас, Господине Министре, да изволите примити увјерење мог особитог почитовања

Е. Кућински^{3а)}

При дну прве стране текста адреса:

„Господину

Војводи Машу Врбици⁴⁾

Министру иностраних дјела

Цетиње’

100 Капетан Ђетко Пејовић кап. Стевану Зимоњићу

Брзојав из Грахова, 6.I.1880

Г. Капетану Стевану Зимоњићу

Цетиње

Сад ми дође од Тодора Драгова^{4а)} војник кога је Тодор послао. И каже да му је Тодор рекао за бјегунце херцеговачке, како иг је милитар аустрински разђерао негђе на ону страну Корита, и да су добјежали 4 овога мјесеца по ноћи на линију, ће стража стоји Тодорова. И они кажу да су их враћали и нијесу могли иг вратит, но су пали пред пандуре и предали оружје и рекли: „Воли смо да нас ви свије потучете, но да нас ватају солдати.” И Тодор им је примио оружје и њиг ставио у једну кућу под стражом. И ово ми војник каже да је Тодор послао и к. Раду Вукову да каже за ову ствар, а њега до мене. И бјегунаца има 20⁵⁾, а главни(х) с њима нема. нако без Бошка Вукајловића. И све како сам ви значијо, овако ми каза посланик Тодоров Раде Милутинов Ђораица, а ја сам стражу појачао на граници моје капетаније и да сте здраво.

Бањани

6/I 1880

Кап. Ђетко Пејовић⁶⁾

³⁾ Крстац у Голији; ^{3а)} Кућински је тада заступао министра — резидента Темела.

⁴⁾ Врбица је тада заступао отсутног министра Радоњића. ^{4а)} Сердар Бањски Тодор Драгов Мунчић. Види докуменат бр. 107.

⁵⁾ „Хадјука” је било свега 12. Телеграфиста је погрешно пренио број 20. Види спроводно писмо сердара Тодора (докуменат бр. 107) и списак имена у документу бр. 108.

⁶⁾ Види докуменат бр. 98. Историски записи, кн. Ш, стр. 212.

101 Војвода М. Врбица кап. Стевану Зимоњићу

Копија брзојава, Цетиње 8.I.1880

Гну Стефану Зимоњићу капетану

Грахово

Твоје писмо ништа одређено не каже и ја сам се стога ваздан крио од Гна Темеља, који ме је тражио да ме пита ће ли бити они људи предани, или на ту страну, или одолен на Котор. Тебе је остављено на вољу да одабереш. Даклен, одмах одговори ми, како си се смилио и одлучио, јербо ја се више не могу уметати — будући би могао посујмати у искрености књажеве владе. Даклен, одмах одговор по којему ћу се ја овамо знати владати.

Врбица

102 Капетан Стеван Зимоњић В. М. Врбици

Брзојав, Грахово 8.I. 1880

Г. и Г. Министру Унутрашњих Дјела
Војводи Машу Врбици

Цетиње

Они ће људи бити доведени тамо, али је овамо велики снег и мећава. Не могу означити дан, кад ћу доћи тамо.

8/1 1880, Грахово

К. Ст. Зимоњић

103 Војвода М. Врбица кап. Стевану Зимоњићу

Копија брзојава, Цетиње 8.I.1880

Цетиње, 8 јануара 1880

Број 49

Гну Капетану Ст. Зимоњићу

Грахово

Примио сам твој телеграф са којијем кажеш да ће они лупежи бити доведени овамо. Даклен, пошто си се одлучио да лупеже овамо доведеш, немо друкчије ни учинити. Даклен, ш њима овамо под војничком стражом. Кад ш њима на Грахово дођете, јави ми телеграфом колико су и сви свакојега по имену и по презимену и по мјесту рођења да се знам ја овамо владати.

В. М. Врби..

104 Војвода М. Врбица кап. Ђетку Пејовићу

Копија брзојава, 7.I.1880

Прешно преко Грахова Ђетку Пејовићу у Бањане.

До нове наредбе заустави Стефанов телеграм⁷⁾ односно хајдука.

⁷⁾ Телеграм капетана Стевана Зимоњића.

које нијесте имали хватати ни под кој(и) начин, но одбити од границе. Али ако су ухваћени, нека чекају нову заповијед.

Врбица

Штацији Грахово

У исти час, по најбржем чојку, пошалаи ову депешу Ћетку Пејовићу, ма по најбржем.

Врбица

105 Капетан Ћетко Пејовић В. М. Врбици

Брзојав, Грахово, 8. I. 1880

Г. Министру Унутрашњих Дјела

Војводи Машу Врбици

Цетиње

Примио сам све што ми пишете и разумио. Ако ме крвите за бјегунце херцеговачке, што иг примио Тодор и Раде⁶⁾, оно је капетанија Рада Алексића, а ја нијесам имао заповијед ни од Стевана Зимоњића да чувам више нако (изузев!) границу бањску, што је моја капетанија, а у мене се ништа од тога хрђаво догодило није. А примио је Тодор и Раде строгу заповијед од Капетана Стевана Зимоњића и од мене истога. Чуди(м!) се Стевану, што ме меће у овоме послу у што нијесам изложен. За више ми није казао, но за моју капетанију. Више ме немате ни зашто крвити и нако што са(м!) ви јавио и вјеру(ј) ми, ово, бога ми, да се ово све истинито. (десило!)

Тако знади. Да си здраво.

Ваш покорни слуга,
Кап. Ћетко Пејовић

106. Војвода М. Врбица телеграфској станици Грахово

Копија брзојава, 8. I. 1880

Штација Грахово

Бр. 45, Цетиње, 8/1 1880

Добро пази кад дође Стефан Зимоњић у Грахово, кои ће ноћас свакајак доћи, да га у штацију позовеш и да зовеш мене у штацију (станица Цетиње). Ово немој никошто пропустити, јер би на тебе пала велика одговорност.

В. М. Врби...

⁶⁾ Раде Алексић, племенски капетан у Опутној Рудини.

107 Сердар Тодор Мујичић кап. Ст. Зимоњићу

Спроводно писмо, Црквице, 12. I. 1880

Окр. капетану

Господину Стевану Зимоњићу

У Мирковиће

Шаљем ти по стражи мојој дванајест (№ 12) ајдука ерцеговачкије, који су убјежали у књажеву границу, а које је моја стража уватила. Њихово оружје предао сам стражи капетана Ђетка Пејовића на Јелово Ждријело. Ове речене ајдуке шаљем Вама, а ви куд знате шњима.

И да си здраво!

Сердар Тодор Драгов Мујичић

12/1 1880

Црквице

108 Капетан Стеван Зимоњић В. М. Врбици

Брзојав, Грахово, 13. I. 1880

Г. Гну Мин. Унутрашњих дјела

Војводи М. Врбици

Цетиње

Сад стигох у Грахово и доведох дванајест хајдука Херцеговачкије, које ми је предао сердар Тодор. Сјутра кренућу рано тамо са њима. Имају двојица оприштена и до Грахова догнао сам их на коњима. Ни сјутра тамо не могу без коња. Имена ухваћенијех хајдука јесу:

Олија Крстов Милошевић из Рудине, Марко Спасојев Вучковић из Рудине, Милоје Шчепанов с Трушине, Гајо Муратовић из Добра, Крсто Перов Братић из Корита, Перо Јованов из Билеће, Јово Ђурица (из!) Стоца, Јовица Шаговновић из Баљке, Јовица Ђедовић из Билећа, Марко Драгов Гаћина из Меке Груде и Андрија Радов Бабић из Трновице.

Ка С т. Зимоњић

109. Поп Машан Никчевић В. М. Врбици

Брзојав, Никшић 15. I. 1880

Г. М. Ун. Послова

Цетиње

Богдан Вам је јавио 2 и 6 овог м. за Кика Стефановића и Јована Гутића⁹⁾ с дружином, кои сад стоје у тајној тамници, по Вашој на-

⁹⁾ Прваци невесињски. Стевановић (погрешно у брзојаву Стефановић) је био током устанка и рата (1875—1878) и касније у буњи (1881—1882) командир (мајор) и командант једног невесињског батаљона.

редби, тако да (за!) њих нико не зна. Не могу овако живјети, нити се држати, зато изволте наредити шта ћемо с њима да радимо и каква одредба да им се дадне, особито сад, кад је овдје Њ. В. Г.¹⁰⁾ Па ако дознаде како ћемо се спрам тога управљати? Молимо покорно кажите нам о њих.

На служби
Поп Машан Никчевић

110 Војвода М. Врбица попу Машану Никчевићу

Копија брзојава, Цетиње 15. I. 1880

број 24. —

Гну Попу Машану

Никшић

Број 84

Стефановића и Гутића једну вече по ноћи, али тајно и тајно, спроведи код Бошка Гузине у Подгорицу и реците им, ако их ко испита ће су били, нека кажу да су били у Васојевиће. И ово им кажи, ако не укрију њихов срамотни пут, да ће бити предани оли потучени. Ово јим најозбиљниим тоном изреци и пази да се не обазна за њихово стање у тој вароши.

В. М. Врбица

111 Капетан Стеван Зимоњић В. М. Врбици

Писмо, Цетиње 18. I. 1880

Његовој Преузвишености Министру Унутрашњих дјела
Господину Војводи Машу Врбици

на Цетиње

Ваша Преузвишености!

Из наредбах Ваше Преузвишености, које су мени долазиле односно херцеговачкијех бјегунаца, увидио сам да је Ваше преузвишености јака жеља да би се на начин могућности херцеговачки бјегунци утаманили, усљед чега узимам слободу изјавити Вашој Преузвишености моју мисао односно бјегуначког утамањења.

За бјегунца је сад најтеже вријеме, по мојему свањању из тога што су планине у Херцеговини обукле се у велики снијег, што уједно због великијех ледова, које ни звијерад не могу поднијети, и због трагова по снијегу, па и због глади, није могуће да су бјегунци у планине.

А пошто, пак, нијесу у нашој граници, ја сумњам да они морају бити сад негдје при Видуши¹¹⁾ почем је ту мали снијег. Из овога.

¹⁰⁾ Његово Височанство Господар — (књаз Никола).

¹¹⁾ Планина између Биљеће и Љубиња.

урока добро би било да Ваша Преузвишеност обрати позорност на лже наведено.

Ја имам сумњу на ниже наведене Херцеговце да они морају зна-ти ће би могли бити бјегунци. И на које ја сумњам јесу ови:

Шћепан Палић и цијела његова породична браћа из Коравнице, имо Албијанић, Пајо Албијанић, Марко Албијанић, Мушо Инић, сви з Баљака, Алија Јагањац с Околишта, Кречо Бјелетић, Митар По-ов, Благоје Будалић, па и други који стоје с торинама до Капа-ице и до Ружарице, Трикво Сворцан и Васиљ Сворцан из Корита, Грдак Лбурић из Риоца, Глигор Милићевић из Звијерине.

По мојем мишљењу, да се ови људи притегну и строго прите-ну да би они могли пофатати бјегунце.

Даје ми се сумњати на ове људе из тога што од како сам иза-нао из наше границе оно 19 фамилија баљачкијех с торинама, од ада хајдуци мало насуру на нашу границу.

Ваша Преузвишености: мени се чини да се ови више наведени аду строго стегнути, да би они пофатали бјегунце, или бар дали при-ице Ц. К. војсци да их ова привиди и пофата.

Да херцеговачки сердари с пандурима хоће савјестно настоја-и, мени се чини, да није могуће да не бише хајдуке пофатали, а обито што сада није могуће да се хајдуци ни на који начин могу ржати по планина, због снијега, напротив, уколико ја сваћам, они су је је мали снијег и кудијен су стоке. Мени се чини, врло је потребито трога притегнути ове људе и принудити их да хајдуке пофатају.

Ваше Преузвишености
Кап. Ст. Зимоњић

112 Капетан Стеван Зимоњић В. М. Врбици

Брзојав, Грахово, 30. I. 1880

Г. и Гну Мин. Унутрашњи дјела

В. М. Врбици

Цетиње

По Вашој наредби кренуо сам са Цетиња 4 о. м. (овог мјесеца) и то 5 о. м. приспио на Грахово. Из Грахова, као што сте ми наредили кренух 6 о. м. односно тражења хајдука у Сомину и приспио сам на Тупан и 7 о. м. дошао из Тупана на Црни Кук, на конак у коман-дира Видака Копривице. Одма увече наредио сам истоме командиру, те је код мене освануло 120 војника с којијема сам 8 о. м. претраживао Сомину и у исту сам заноћио и 9 о. м. претрагу довршио и опет се у Црни Кук повратио, код истог командира, одакле јево дођох сад у Грахово. Г. Војвода, ја нијесам нашао хајдуке, нити ишта за њих могах дознати. Наша претрага претражила је цијелу Сомину, све до-кле гатачки чобани са козама до Сомине (непотпуна реченица). И заиста, да су хајдуци и ође у Сомини били, не би могли нашој пре-

траги остати. Ви споменуште некакву Херцегову пећину, али мени није нико умрио казати да има иђе пећине, која се тим именом зове, нити ја знам за ту пећину.

Ваш на служби покорни
Кап Ст. Зимоњић

113 Војвода машо Врбица Капетану Ћетку Пејовићу.

Копија брзојава, Цетиње 11. П. 1880

Број 195

Гну капетану Ћетку Пејовићу преко Грахова

на Тупан

Аустриске херцеговачке власти намјеравају све исељене Црногорце у Херцеговини прегнати преко границе и зато је овдашњи аустрински заступник објавио Књажевској влади и молио кад аустриске власти буду поменуте Црногорце на границу прегонили да исте приме књажевске пограничне власти. Даклен, кад ти дође од Билећке аустринске власти глас да примите Црногорце, послаћеш по једног паметног официра по су два десечара на мјесто на које уговорите да вам предају те несрећнике.^{11а)}

В. Врбица

При дну ове копије брзојава стављена је ознака да се депеша исте садржине под бројем 197 упути голијском капетану Вишњићу и граховском Даковићу под бр. 198.

„Јевту Вишњићу из Гацка 197¹²⁾
Акиму Даковићу из Требиња — 198.”¹³⁾

114 Капетан Мрдеља Радовић — В. М. Врбици

Брзојав, Колашин 16 П. 1880

Министру Унутрашњих Дјела Г. В. М. Врбици

Цетиње

Има неколико дана изишло је око 10 сиромача! србскије из Бијелог Поља кои нијесу могли даље од глади остати, па су овдје изашли. Данас дођоше три фамилије србске из Равне Ријеке, близу Бијелог Поља, говорећи да им је од Турака велики зулум и да бјеже од зулума. У исто вријеме и од глади. Ако, почем, наша висока влада допушти да из турске границе излази ко год хоће, велики ће народ србски и турски изаћи. Зато молим наредите ми како ћу спрема њих поступати.

Окр. К. Мрдеља Радовић¹⁴⁾

^{11а)} несрећнике

¹²⁾ и ¹³⁾ Мисли на обавјештење од аустроугарских власти о пребацивању Црногораца из Гацачког и Требињског среза.

¹⁴⁾ Окружни капетан у Колашину.

115 Војвода М. Врбица Филипу Петровићу

Брзојав, Бар 16. П. 1880

Цетиње

Г. Филипу Петровићу

Депешу од Мрдеље Радовића покажи Гну Војводи Радоњићу.¹⁵⁾ Нека ти каже како да Мрдељи одговорите, односно фамилија из Ново пазарског санџака, које су на пут да у Црну Гору иду. Ја мислим да овамо не могу куд и да их треба зауставити.

Врбица

116 Капетан Стеван Зимоњић војводи Станку Радоњићу

Брзојав из Грахова, 18. П. 1880

Г. Министру иностраних дјела

В. Станку Радоњићу

Цетиње

Данас прешли смо ја и Г. Сауервалд (с!) главарима од Илина Брда до ријеке Требишњице т.ј. сјеверно од Клобука и поред Требишњице путем у Косијерево. Мишљење Г. Сауервалда које мени изјави о провизорној граници:

„Почињући од старе црногорске границе од Илина Брда са једне тачке која се зове Градац остајући (остављајући!) Космаш за Херцеговину, даље, сјеверно од Клобука на Кориоску Градину пак право на једну главицу више Доброг Дуба која се зове Илино Брдо и сјеверно (од!) Доброг Дуба на Шипову Главицу остајући (остављајући) долину Доброг Дуба Херцеговини на Парешки Кук остајући Парешки До Херцеговини преко Црквине у Требишницу. Од старе границе Градцка до Илина Брда, које се налази више Доброг Дуба, мрје мишљење бијаше сложено његовим, а одатле, рекох, једном правом линијом низ Вукашин Долове који стоје од Шипове Главице растојања око 400 корака остајући за Херцеговину долина Доброг Дуба и Херцегобрадина спуштати линију у Парешку Плочу остајући Парешки До за Црну Гору и одатле најкраћом линијом управ у Требишницу. Од Парешког Кука до Парешке Плоче у правој линији биће од прилике око 2000 корака.¹⁶⁾ Око овога нијесмо сложни. По казивању извјешћа Парешки До је у бањски удут. Г. Сауервалд рече ми да но није добио налог за линију никакве погодбе чинити са млом стално ни привремено, него само да он има прећи дуж линије и нацртати оно што му је нужно ради доцнијег прегледа јаснијега.

И сад, овог сахата, казао ми је да ће одмах питати, хоће ли узгредно чинити каквог приближежавања провизорне линије. Ноћас

¹⁵⁾ Тада министру иностраних дјела.

¹⁶⁾ Сва мјеста, односно планине налазе се у Никшињском, Требињском и Бијељком срезу.

ћемо коначити у Косијереву; сјутра вече он ће бити на конак у Билећу, а ја на Пилатовце. Молим, изволите ми дати наредбу на ову депешу.

17/2, 880 у 6 сахати поподне
у Косијереву.

Ст. Зимоњић

117 Капетан Стеван Зимоњић Војводи Станку Радоњићу

Брзојав из Никшића, 11. Ш. 1880

Г. В. Станку Радоњићу

Цетиње

Синоћ, 9 ов. м. дошли смо у Гацко. Данас је Г. Сауервалд у Метохији,¹⁷⁾ а ја сам у кући попа Богдана.¹⁸⁾ Сјутра 11 ов. м. кренућемо заједно до Пилатоваца. Сауервалд ме звао да ш њим свратим преко Билеће. Може бити да ћу сврнути на неколико мјеста уз линију. Досад смо сагласни и још ћемо се док се раздвојимо разговарати. Ако бисте што имали ми наредити, то молим да учините преко Грахова телеграфично да ми дође до 12 ов. мјес. до подне на Пилатовце.

10/Ш. 1880, Гацко

Ваш на служби покорни

К. С. Зимоњић

118 Капетан Стеван Зимоњић Војводи Станку Радоњићу

Брзојав из Грахова, 14. Ш. 1880

Г. Министру иностраних Дјела

Војводи Станку Радоњићу

Цетиње

Синоћ сам дошао на Грахово (и!) прегледао цијелу граничну линију од Илина Брда до Таре са Г. капетаном Сауервалдом и дуж цијеле линије били смо сагласни. Ја сам доста слаб, али ипак мислим кренути тамо 16 о. м. и донијети прибиљешку наше сагласности. Нацрт цијеле линије Г. Сауервалд послаће на Цетиње најдаље до десет дана. Тако ми је казао.

14 марта, 1880

Грахово у 9 сахата прије подне

Ваш на служби покорни,

Капетан Ст. Зимоњић

¹⁷⁾ Варошица у Гатачком Пољу.

¹⁸⁾ У кући попа и војводе Богдана Зимоњића, оца Стевановог.

119 Војвода Лазар Сочица В. М. Врбиди

Брзојав, Никшић 3. III. 1880

Министру Унутрашњих Дјела

Гну В. Врбиди

Цетиње

Сад ми стиже глас од страже с Црквица.¹⁹⁾ Кажу да је доша Стефан Зимоњић су неколико Аустријанаца на Тару јучер, па су шћели прећи на Црквице. Наша је стража забранила им и отсјекла плути, које су биле од наше страже на Тари. Аустријанци су се повратили у Житин, пола уре од Таре, па су извукли њихове плути и говорили су да ће свакако прелазити. Пошто ми је за ово стража казала, ја сам послао 100војника да их не би пуштили, док питам Цетиње. Г. В. чудим се, што је Стефан Зимоњић с њима! Је ли га наша Влада послала? Ако га је наша Влада послала, треба да нам јавите, како ћемо се управљати и доклећ ћемо их пуштати, зашто имаду двије чете војника у Црквицама. Па, ако је господар допуштио да Аустринци улегу у Црквицу, ондар треба војницима онијем оружје узети, који остану у линију аустринску, да им га они не узимају. Што прије чекам одговор, док није што било, да знам како ћу се управљати. И то обширно ми за све јави.

Кулићи,²⁰⁾ 2/3 1880

у 9 ура прие подне

Поздрављам

В. Лазар Сочица

120 Капетан Стеван Зимоњић Војводи Станку Радоњићу

Брзојав из Фоче, 17. 3. 1880^{20-а)}

Гос. Војводи Станку Радоњићу

Цетиње

По дана чекамо на Тари. Црквичани не дају проћи на Црквицу. Веле заповијед доћи ће. Шиљаху на Горанско²¹⁾ брзојав. Не ради писа(р!). Сочица не одговори. Молим за наредбу што прије.

Ја сам добро болестан.

Хум, 4. (16) марта

Зимоњић

121 Војвода Радоњић Капетану Стевану Зимоњићу

Копија брзојава. Цетиње, 5. III. 1880

Госп. Зимоњићу

Фоча

Относно забране од стране Црквичана вашег прелаза преко Таре јављено је војв. Сочици, који ће већ бити примио наредбу.

5/17 марта 1880

Војв. Радоњић

¹⁹⁾ Црквице, насеље у Пиви.²⁰⁾ Мјесто у Пиви; ^{20-а)} Брзојав је датиран по новом календару.²¹⁾ Тада главно мјесто у Пиви.

122 Капетан Јоко Аџић Министру унутрашњих дјела

Брзојав. Никшић, 18. III. 1880

Министру Унутрашњих Дјела

Цетиње

Долазим ви јавити за фамилије пивске како су се почеле враћат из Босне. кои су јесенас ишли да се издржају са њиховим фамилијама да не помру од глади, сад бјеже оздо амо. Говоре да има чељади да мре од глади у сред Босне, па сад долазе у своје куће, а у њима нема ништа, а за што купити не могу, не ће помријети од глади ако ви не промислите с њима. А исто кажују ове гореречене пивски фамилије, да је од Аустринске владе велики зулум подајницима њиховијема. И кажују да им све влада узима у име дације. На свашт узима аустринска влада у њиховијех подајника; и кажују да су им Бошњаци кажевали да с зулум ние оваки постоја, ни кад је највише турско тирјанство било. Из Округа гатачког кажују да су инџијери из Гацка до у Билећу мјерили да граде пут, и већ сад хоће:

Ваш покорни

кап. пивски Јоко Аџић

123 Аустроугарско посланство Претеједнику Државног савјета

3 маја 1880

Ц. и К. аустриско-уг. диплом.

Одасланство на Цетиње

рес Н 171

Цетиње, 3 Маја 1880

Господине предсједнице!

Овлашћен сам приобћити Књажевској влади, како је ц. и к. влада провизорну линију границе установљењу од г. г. Начелника Стевана Зимунића и Капетана Сауервалда, одобрила са резервом да иста не буде прејудицирала установљење дефинитивне границе међ Херцеговином и Црномгором.

Ц. и К. влада дала ми је уједно налог, да ступим са Књажевском владом у договор за коначно уређење ове границе и да доведем ствар што прије могуће својем риешењу.

Узимам си, дакле, слободу незначити у слиједећих точкака темељ, на којем имам с моје стране ступити у тај договор:

1. Ц. и К. влада оставља Књажевини сав Црквички предјел (међ Таром и Пивом) а за то ишће у име компензације некоје промјене више споменуте провизорне линије, гдје би ова херцеговачким околностима неповољна била, напосе:

2. линију, која би имала оставити Требишњицу крај мјеста Косојевине на лијевој обали Требишнице (на близу 3 1/2 километра на југу утока Мирушког Потока); попети се на врх Зеленикове Гра-

дине, сљедити руб врхова који окружују долину према Јабуковцу—Коравлицу—Пилатовцима (достављајући села Рогачевиће, Јерамазе, Прибојине, Коравлицу и Делеушу Херцеговини а Пилатовце Црнојгори) и протегнути се до највишег врхунца Орлине;

3. Линију, која би имала изаћи из тачке Објешењак у Троглавој Планини, преко висова на коси Веље Троглаве и Сомине планине до на врх Малог Ђурила; онда према Муљском Млиништу и даље од западног врхунца Орлине — на сјеверу Боботова Гробља, које задње остаје Црнојгори; напосок од Орлине (пуштајућ Поповину Херцеговини) преко највише тачке Беда—Лисца—Добреље—Јасенова Врха и Леденице до карауле Трстеник остављајућ ову Црнојгори; а одатле имала би се протезати преко ждријела Кнеж—Стране, пак висова Лупоглаве—Власуље и Плетари—горе до на врхунац Језер—Брда у планини Волујак.²²⁾

4. Уосталом остане провизорна линија границе и као дефинитивна.

5. Књажевина припознаје и после ограничења — у смислу односних установа Берлинског уговора — право дотичних мухамеданских власника из Фочанског котара на њихове земље, које се у црквичком предјелу налазе.

6. Ове договарајуће странке обвезују се једнако, да ће до сада постојећа права на пашу, дрво и воду, као и на друге сервитуте остати неокрњена за села и куће уз дуж херцеговачко-црногорске границе.

Ц. и К. влада држи да ће Књажевска влада предстојеће предлоге гледе компезације наћи примјерне.

Иста ми налаже, да представим у томе предмету, сљидеће на властито:

I Да линије предложене за компезацију под 2. и 3. тачком, ако се пажљиво испита одношаје, стоје у истим већим дјелом ближе тексту уговора и карти, неголи дотични дјелови провизорне линије;

II да је линија компезације, Косојевина, Зеленикова Градина Орлине (изнад Делеуша) у исто вријеме и граница предјела Бањани и Рудине—Билек, она друга линија пако од врха Објешењака до врхунца Језера у планини Волујак—већим дјелом (је!) и административна граница међу котарима Гацко—Фоча с једне а међ Пивом, Крстацем и Бањанима с друге стране.

Споразумљење обијух високих влада, гледе линијах, предложене под 2. и 3. тачком, имало би инволвирати дакле, такође из овог гледишта већ унапријед довољно риешење разних потешкоћа гледе питања тога ограчења;

3. Да је навластито и погријешно билежење више мјеста на карти аустриског генералштаба — г. г. Зимунџу и Саурвалду дало по-

²²⁾ Сва мјеста, планине, брда и ријеке, наведена у овом документу налазе се у Никшићком, Шазнићком, Требњанском, Гатачком и Фочанском срезу.

вода за протекнути провизорну линију, тако да стоји донекле и у протусловљу са текстом и картом Берлинског уговора.

Част ми је замолити Књажевску владу за уљудни закључак за свакако у интересу обијух страна одговарајуће што скорије и коначно риешење овог предмета.

Ја држим један препис карте у којој су односне границе изведене, састављена од Капетана Сауервалда и приправан сам у сваком часу тумачити и представити повољније на истој идеји и становиште Ц. и К. владе.

Примите Господине предсједниче израз мог високог почитовања.

При дну прве стране ноте адреса:

Темел

„Господину Претсједнику државног савјета итд.

Војводи Божу Петровићу — Његош

Цетиње

124 Копија одговора на ноту Бр. 171 (Концепт краља Николе)

Бр. 204, 30 апр. 12 маја 1880

Г. Темелју

Примио сам Вашу ноту од три-га маја којом позивате Владу књажевску на коначно уређење граница од стране Херцеговине и да се што прије та ствар свом решењу доведе.

Вама је познато, Господине Министре, какву готовост Књажевска влада свагда поставља за одговорити на сваки позив В. Ваше владе за уређивање свакидашњи међусобни питања и као дух помирљивости који увијек пресједава при ријешавању питања такве природе. Као вазда и ови пут могли сте се увјерит Господине Министре из устмених преговора који су вођени били међу вама и нама на темелју који нам саопштавате о горе наведеном питању у истој ноти од 3 маја. Но почем се назови наши немогу... срести, за избјећи свако даље неспоразумљење вл. Књажева предлаже да се ствар та гранична са стране Херцеговине остави ријешењу међународне комисије којој уосталом то и у дужност спада. Разумије се, да линија провизорно повучена Г. Г. Сауервалдом и Зимоњићем не може претендирати на коначно рјешење горе споменуте комисије.

На концепту црвеном оловком Књаз Никола је написао: „Станко, дај Митру да ово препише, па се подпиши и ти и нека му се преда”.²³⁾

²³⁾ Никола I је све важније дипломатске послове обављао сам концептирајући својим министрима акта сваке природе.

125 **Нота Аустроугарског посланства Министру иностраних послова**

24-V-1880

Ц. и К. Аустро-уг. диплом.

Одасланство на Цетиње

број 206

Цетиње, 24 маја 1880

Господине Министре!

Њ. Преузвишеност ц. и к. Министар иностраних послова наре-дио ми је телеграфичним путем да назначим Књажевској влади: како је Његово ц. и к. апостолско величанство благоизвољело одобрити по-примљене сталне црте границе међ. Црномгором и Херцеговином. предложене од Његовог Височанства Књаза Николе 15. т. мј. у нови доказ Његовог прејасног благовољења прама Његовом Височанству у садањем времену.

Ц. и К. Влада склона је дакле пристати на темељу више споме-нутог риешења дефинитивном установљењу црногорско-херцеговачке границе и дала ми је област за назначити потанко установљену границу у протоколу који се има подписати од објух страна.

Мени је част дакле замолити Вас, Господине Министре, да из-волите посредовати за даљње односно одређење.

Господин капетан Саурвалд има налог биљежити нову границу на мјесту у земљишту у друштву са једним у ту сврху именованим књажевским одаслаником.

Примите Господине Министре израз мог високог поштовања.

Темел

Господину Министру унутрашњих дјела
Војводи Станку Радоњићу Цетиње

126 **Војвода Машо Врбица попу Машану Никчевићу**

Копија брзојава, 2-VI-1880

Број 617

Цетиње, 2/6 1880

Гну Попу Машану

Никшић

Већ сад почеће народ од Херцеговине и другијех крајевих на-лазит пут Острога к свецу. Услед тога Вам наређујем по високој за-повиједи даној ми од његова Височанства књаза Николе првога да одма одредиш од 40—60 поштерних војника, које ћеш разредити од Боботова Гробља до дно Сливља, да пазе да не би когод пролазећему народу какав квар учинио. Нека пазе особито при конацима. Народ ће ћерати коње, које ће, наравно, у пашу пуштавати да им не би за то ко-год рђаву ријеч река, већ би ако се наша чесов несрећник, који би хтио да нарочито штету чини, тога нека они на лијеп начин зауставе да не чини штету без преше.

Пази да сваки буде најбоље, најљепше дочекан и предусретан. Нека се са сваким најбрацкије поступа. Тако знади и да си здраво.

В. М. Врбица

127. Војвода Машо Врбица епископу Висариону Љубиши

Копија брзојава, Цетиње 5-VI-1880

Број 627 Прешно преко Данилова Града

Његовом Вископреосвјештенству Господину
Висариону Љубиши²⁴

Острог

Овог часа полази с Цетиња тамо његова преузвишеност Господин Божо Петровић у пратњу Г. Г. Војводе Мартиновића, сердара Јовићевића и Јагоша Радовића. Вишепоменута Господа рано ће у суботу приспјет у Острог.

Молим Ваше Високопреосвјештенство да изволите по листодавцу ове депеше извијестити ме, долази ли херцеговачког народа доста:

В. М. Врбица

128. Вој. Машо Врбица попу Машану Никчевићу

Копија брзојава, Цетиње, 5-VI-1880

Број 629

Гну Попу Машану²⁵)

Цетиње, 5/6 1880

Никшић

Чешће нам јављај пролази ли доста народа у Острог и одаклен највише.

В. Врбица

129. Поп Машан Никчевић Војводи М. Врбици

Брзојав, Никшић, 6-VI: 1880

Г. Мин. Ун. Послова

Цетиње

Народа је српског доста прошло к. Св. Василији. Има их највише из Мостара, од Сарајева или из њихове околине; мало из Вароши, од Стоца, Габеле и Фоче; од Пљеваља нико; Гачана мало, тако и Невесињана. Два из Биограда. Има два-три Турчина с фамилијама. Има неколико из Приморја, као из Дубровника и подозрејева се да су шпијунски. Не умијемо их обиљежити по имену.

П. М. Никчевић

²⁴) Љубиша је тада био епископ захумско-рашки са сједиштем у манастиру Острогу. Поред црногорске митрополије у Црној Гори је била и друга, порепоменута епископија. Укинута је послје 1920 године.

²⁵) Поп Машан Никчевић окружни начелник (капетан) у Никшићу.

130 Јово Дреч В. М. Врбици

Брзојав, Даниловград, 7-6-1880

В. Врбица

Цетиње

У пет ура поподне стигох. Затекох десетак странаца, који су дошли из Острога. Доцније у двије групе придођоше. Они су сви пошли били ка Ждребаонику да се поклоне Св. Арсенију и ноћују овдје а други су ноћас тамо. Ови су сви Сточани и Мостарци. Сјутра иду опет у Острог. Казују да су јутрос оставили у Острогу од прилике преко хиљаду Херцеговаца и Бошњака. Познати њима Сарајалија варошанин само, један трговац Видановић, а остали Бошњаци из разних су мјеста већином сељаци из Сарајевског Поља. Херцеговци дојутрош ња дана стое броем отприлике овако: Мостараца преко стотине, Требињаца до стотине, Сточана више од тридесет, Фочана и других непознати број. По њиховим речима за њима је још ишла на поклањање свецу много огромна маса народа. Да није било страшне стеге и препрека од од стране власти за издавање пасоша — веле — причало би се, колико би се, број народа у Острогу искупио ове године, као нигда досад. Ови овдје изјавили су Г. Божу и у лицу његову његовом Височанству Господару најоданију благодарност што су, чим су прешли Боботово Гробље, посвакуд код нас били предусретнути са најбољом вољом и пажњом од стране наших стража и војника који су им сваку братску услугу и олакшицу показивали и достављали. Посље онамошће стеге они су овдје дахнули потпуно слободно: „Да живи Господар“.

Г. Божо и ми његова пратња крећемо рано ујутро.

Дреч